

Продолжает раскрывать «кризис частной жизни» и драма Ю. Чернявской «Лифт». В ней тоже прослеживается конфликт отцов и детей, их контрсуществование, что актуально для современного социума и «героя кризисного сознания». Драматург раскрывает причины неблагополучия, проникая в психологию героев (Светланы, Дмитрия), их жизненных обстоятельств. По жанру это социально-психологическая драма, сюжет которой выстроен на реалиях событий, адекватных нашей действительности. В замкнутом пространстве лифта, фактически в западне, оказываются жертва и преступник. Их перманентный диалог прерывается воспоминаниями частных интриг, произошедших в собственных семьях. Дима зарабатывает тем, что грабит незащищенных женщин в лифте. Свою «работу» он скрывает от матери и любимой девушки. Его мать Светлана – пьет. Она по-своему несчастна, страдает от одиночества. Визит к ней мужчины, в прошлом одноклассника, дает надежду на новую жизнь, но, как оказалось, он любил комсорга, а Света была старостой. Все возвращается на круги своя.

Неблагополучно складывалась жизнь и в другой семье – семье Анны, педагога, образованной женщины, кандидата наук. Развод с мужем, перипетии с сыном — все это не могло не отразиться на их взаимоотношениях. Оказавшись в лифте с Димой, она находит с ним общий язык, даже предлагает ему поесть, держится смело и достойно. Приезд специалистов по ремонту лифта для нее – освобождение, для Димы – арест. Она пытается защитить его, сказав, что он не виновен, но страх побеждает юношу: он убивает женщину-мать. Драматический накал действия завершается неожиданным трагическим аккордом. Клубок неблагополучных человеческих судеб не раскручивается, а затягивается в один тугой узел.

Ю. Чернявской удалось разбудить сознание зрителя, показав отсутствие милосердия и любви в современном обществе. Подобно Ю. Чернявской и Д. Богославскому проблему «отцов и детей» раскрывает в пьесе «Это все она» А.Иванов, показывая отчужденность сына и матери, утрату и кризис родственных чувств.

Как видим, проблема «кризиса частной жизни» активно решается в пьесах современных драматургов, утверждающих в практике драматургии антропоцентричную драму, в которой человек становится объектом художественной антропологии.

Литература

1. Родионов, А. Бездомные / Документальный театр. Пьесы / А. Родионов, М. Курочкин. - М., 2004. – С. 168-191.
2. Стешик, К. Мужчина – женщина – пистолет / К. Стешик // Современная драматургия. 2003. №4.

Svetlana Goncharova-Grabovskaya
Belarusian State University
Goncharova_s@tut.by

The problem of “the crisis of private life” in Russian and Belarusian drama at the turn of 21st century

Keywords: dramaturgy, genre, problem, conflict, literary character

“The crisis of private life”, one of the problems of contemporary Russian and Belarusian drama, is studied on example of the drama works by I. Vyrypayev, M. Kurochkina, D. Bogoslavskiy, K. Steshik, D. Balyko, etc. The attention is paid to the specifics of characters, conflict, genre.

А.У. Давыдава
Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт
e-mail: adavydovav@gmail.com

УДК 821(474/476ВКЛ).09(092)

ЛІТАРАТУРНАЯ СПАДЧЫНА ГАЛЬЯША ПЕЛЬГРЫМОЎСКАГА: СПЕЦЫФІЧНАЯ ПРАКТЫКА ЭСТЭТЫЧНАГА ПАЗНАННЯ НА МЯЖЫ ЭПОХ РЭНЕСАНСУ І БАРОКА

Ключавыя словы: лацінамоўная літаратура ВКЛ, Рэнесанс, практыка эстэтычнага пазнання, рэцэптыўная эстэтыка, гарызонт чаканняў чытача.

У прапанаваным артыкуле разглядаюцца асаблівасці практыкі эстэтычнага пазнання чытача і літаратара (Гальяша Пельгрымоўскага) на мяжы эпох Рэнесансу і Барока (канец XVI – пачатак XVII стст.). На прыкладзе літаратурнай творчасці Гальяша Пельгрымоўскага робіцца спроба асэнсавання спецыфікі пераходнага ад Рэнесансу да Барока перыяду ў гісторыі беларускай літаратуры. Гэтая спецыфіка асэнсоўваецца перадусім праз ключавое ў межах рэцэптыўнай эстэтыкі паняцце гарызонту чаканняў чытача (В. Ізер, Г. Р. Яўс), а таксама з пункту гледжання практыкі эстэтычнага пазнання як чытача, так і літаратара.

Слоўная культура Беларусі ў XVI – пачатку XVII стст. фарміравалася пад вялікім уплывам ідэй Рэнесансу і Рэфармацыі. Гуманістычныя ідэалы эпохі Рэнесансу рабілі свой прыкметны ўплыў у сферы эканамічнага, палітычнага і культурнага жыцця ў Вялікім Княстве Літоўскім. Акцэптаванне гуманістычных арыенціраў дало магчымасць беларускай літаратуры плённа развівацца на працягу наступных стагоддзяў.

Культура эпохі Рэнесансу на беларускіх землях была непарыўна звязана з паступовым умацаваннем лацінскага пісьменства [3, с.6; 5, с. 37]. Развіццё вытанчанай славеснасці ў гэты час адбываецца ў сувязі з традыцыямі класічнай філалогіі. Пісьменнікі звярталіся як да новых жанраў, так і да ўжо існуючых, вядомых з часоў антычнасці. Шырокае распаўсюджанне лацінскай мовы было вынікам дзейнасці езуітаў у Вялікім Княстве Літоўскім. Пасля пераўтварэння ў Віленскую езуіцкую акадэмію ў 1579 г. езуіцкага калегіума лацінская мова стала здабыткам адносна вялікага кола прадстаўнікоў арыстакратыі і шляхты.

Польскамоўная паэзія з'явілася ў полілінгвістычнай літаратуры Беларусі ў 50-я гг. XVI ст. і ўжо да пачатку XVII ст. прайшла свой шлях станаўлення і развіцця [2, с. 198]. Тагачасную паэтыку польскамоўных вершаваных твораў С. Кавалёў азначае як паэтыку пераканання: для яе была характэрна арыентацыя на правілы рыторыкі, выкарыстанне разнастайных рытарычных прыёмаў, мэтай якіх было выклікаць у чытачоў «прыхільнае альбо негатыўнае стаўленне да нейкай падзеі, справы, асобы» [2, с.200]. На мяжы XVI – XVII стст. польскамоўная паэзія Беларусі развівалася на сутыку эпох Рэнесансу і Барока. У гэты час у літаратуры Вялікага Княства Літоўскага сустракаюцца два пакаленні. Да першага адносяцца выхаваныя на рэфармацыйных поглядах Г. Пельгрымоўскі, Я. Л. Намыслоўскі, А. Рымша, Я. Казаковіч, а да другога – «цэлы шэраг маладых аўтараў, навучэнцаў і выпускнікоў Віленскай езуіцкай акадэміі, якія падзялялі ідэі Контррэфармацыі, – С. Шляскі, В. Скаравец, К. Кернавінскі, Х. Гашнеўскі, Э. Жатоўскі, Я. Краеўскі, М. Вітаслаўскі, Я. Эйсмонт і інш.» [2, с.141].

Асоба Гальяша Пельгрымоўскага (Helias/Elias Pilgrimovius; Elias Pielgrzymowski; ? – 1604) і яго творчасць дастаткова паказальныя для выяўлення поліфанічнасці культурнага кантэксту на мяжы эпох Рэнесансу і Барока. Г. Пельгрымоўскі з'яўляецца аўтарам лацінамоўных і польскамоўных твораў. Пачаўшы літаратурную дзейнасць на лацінскай мове, пісьменнік у пачатку XVII ст. паступова перайшоў на польскую мову. Хаця да вывучэння творчасці Гальяша Пельгрымоўскага даволі часта звярталіся даследчыкі, лацінамоўная літаратурная спадчына паэта да гэтага часу вывучана фрагментарна: значна большую цікавасць у даследчыкаў выклікалі польскамоўныя творы аўтара.

Паняцце практыкі эстэтычнага пазнання (ästhetische Erfahrung) выпрацавана ў межах тэорыі рэцэптыўнай эстэтыкі, перадусім у працах Ганса Роберта Яўса. У сваім праграмным артыкуле «Гісторыя літаратуры як правакацыя літаратуразнаўства» даследчык звяртае ўвагу на той факт, што кожны літаратурны твор не з'яўляецца ў вакууме як нешта абсалютна новае, ён абуджае ўспаміны ў чытача пра ўжо прачытанае, выклікае пэўную ўстаноўку з дапамогай паведамленняў, адкрытых ці схаваных сігналаў, знаёмых прыкмет ці імпліцытных указанняў [7, с. 60]. Беручы пад увагу эстэтычны досвед чытача, даследчык сцвярджае, што чытач з'яўляецца паўнаважным удзельнікам стварэння мастацкай каштоўнасці тэксту. У сувязі з тым, што кожны твор такім чынам «рэалізуецца» ў свядомасці чытача, вялікую цікавасць выклікаюць гістарычныя і сацыяльныя змены мастацкай рэцэпцыі.

Успрыняцце чытача як надзвычай важнага звяна ў працэсе рэцэпцыі твора дазваляе даследаваць гісторыю літаратуры як цэласную выяву, а не як шэраг твораў, якія існуюць самастойна. Успрыняцце твора вызначаецца «гарызонтам чакання» (Erwartungshorizont), які складаецца для кожнага твора ў гістарычны момант яго з'яўлення з перадаразумення жанравых асаблівасцяў, формы і тэматыкі вядомых да таго часу твораў і з апазіцыі паэтычнай і практычнай моваў [7, с. 59]. Такое перадаразуменне выклікае ў чытачы пэўную эмацыянальную ўстаноўку і сваім пачаткам закладае чаканні, якія могуць ці захоўвацца на працягу чытання, ці змяняцца і атрымліваць іншыя арыенціры.

Пераходны ад эпохі Рэнесансу да Барока перыяд у гісторыі беларускай літаратуры непасрэдна звязаны са зменай накіраванасці на пэўныя літаратурныя стылі, напрамкі і жанры ў свядомасці чытача. Гарызонты чаканняў чытача Вялікага Княства Літоўскага канца XVI ст. матывавалі ў высокай ступені выбар мовы пісьменнікам. Напісанне твораў на лацінскай мове сведчыць пра арыентацыю аўтара не толькі на адукаванага чытача Вялікага Княства Літоўскага, але і на чытача замежнага. Лацінская мова ў той час працягвала быць міжнароднай мовай зносін і засталася адным з сродкаў трансляцыі дзяржаўна-палітычных праграм у краіны Заходняй Еўропы.

Дэбютны лацінамоўны твор Гальяша Пельгрымоўскага пад назвай «Panegyrica apostrophe» («Панегірычная апастрофа») быў надрукаваны ў 1583 г. ў кракаўскай друкарні Андрэя Петрыкоўскага. «Панегірычная апастрофа» прысвечана ваеннаму паходу Хрыстафора Радзівіла

Перуна: у 1581 годзе яго войска разам з атрадамі Філона Кміты Чарнабыльскага зрабілі рэйд да вярхоўяў Волгі, заняўшы Старыцу і Ржэў. Непасрэднымі ўдзельнікамі радзівілаўскага рэйду, акрамя Гальяша Пельгрымоўскага, былі Францішак Градоўскі і Андрэй Рымша. Кожны з удзельнікаў паходу Хрыстафора Радзівіла апеў славытыя дзеянні магната ВКЛ: Францішак Градоўскі – у лацінамоўнай паэме «Апісанне маскоўскага паходу...» («Hodoeporicon Moschicum...», Вільня, 1582), Андрэй Рымша – у польскамоўнай паэме «Дзесяцігадовая аповесць...» (Вільня, 1585). Храналагічным першым польскамоўным творам, аднак, была паэма Яна Каханоўскага – «Паход на Маскву» (Кракаў, 1583).

Намінацыя «панегірычны», выкарыстаная ў назве твора Пельгрымоўскага, можа адсылаць чытача да рытарычных прамой эпідэйктычнага жанру. Панегірык «згодна са схемай трох родаў Арыстоцеля (genera) супадае з эпідэйктычным жанрам (genus demonstrativum)» [4, с.18]. Акрэсліваючы задачы эпідэйктычных прамой, Арыстоцель заўважыў, што іх справа – «хваліць ці ганьбаваць» [Arist. Rhetor. I. 3]. Такім чынам, панегірычныя прамовы могуць санкцыянаваць пэўны парадак улады і звязаны з ім набор каштоўнасцяў, праслаўляць ці асуджаць праціўніка. Такая літаратурная форма ўзнікае пры двары і адлюстроўвае рэпрэзэнтатывныя для гэтага калектыва афіцыйныя падзеі (occasiones), якія ў ім адбываюцца і праслаўляюцца [4, с.19]. Развіццё мецэнацтва ў культурным жыцці Беларусі XVI – XVII стст. значна павысіла попыт на літаратуру такога тыпу.

Паводле «Энцыклапедычнага слоўніка Ф. А. Бракаўца і І. А. Эфрона», у часы антычнасці назва «поэстрофі» (ці *μετάβασις*) была замацавана за судовым выразам, які азначаў той момант, калі аратар адварочваўся ад судзі і звяртаўся да падсуднага з прамовай [6]. Апастрофа як рытарычная фігура мае значэнне зварота да таго, хто адсутнічае, ці да неадусаўлёных або абстрактных прадметаў як да жывых. Апастрофа як стылістычны прыём (у іншай інтэрпрэтацыі – граматычны троп) адрозніваецца ад звычайнага зварота (калі проста называецца асоба, да якога непасрэдна адрасуецца прамова) тым, што форма зварота выкарыстоўваецца не столькі для называння адрасата, колькі для прыцягнення ўвагі да гэтай асобы з боку іншых асоб (слухачоў, чытачоў) і яго ацэначнай характарыстыкі [1, с.279]. Такім чынам, слова *apostrophe* ў назве твора можа падказваць чытачу, што пахвала накіравана да канкрэтнай асобы.

Польскія даследчыкі мяркуюць, што Гальяш Пельгрымоўскі напісаў свой першы твор не проста ўслаўляючы подзвігі Хрыстафора Радзівіла, але і арыентуючыся на еўрапейскага чытача, якога маглі зацікавіць дасягненнямі магната Вялікага Княства Літоўскага [9, с. 13]. Структура апастрофы толькі даказвае арыентацыю на замежнага чытача таго часу. На пачатку кнігі аўтар змяшчае вершаванае прысвячэнне *Ad lectorem* (Да чытача), якое складаецца з 10 радкоў элегічнага двуверша, а напрыканцы кнігі змяшчаюцца 42 радкі элегічнага двуверша, якія можна характарызаваць як эпод. На асобным аркушы пасля эпода змешчана чатырохрадкоўе *In Zoilum* (Да Заіла). Як слушна заўважае Ж. В. Нерашэвіч-Кароткая, гэта, хутчэй за ўсё, элементы прадмоўна-пасляслоўнага комплексу [3, с.110].

Выдатная рытарычная падрыхтоўка Гальяша Пельгрымоўскага ў поўнай меры праявілася і ў іншых лацінамоўных творах пісьменніка. Так, выданне пад назвай «*De heroibus in Dei Ecclesia*» («Пра герояў у Касцёле Божым»), выдадзенае ў кракаўскай друкарні Якуба Себенэйхера ў 1585 г., звяртае ўвагу чытача сваёй арыгінальнасцю. Яшчэ А. Брукнер звярнуў увагу на своеасаблівасць твора, параўноўваючы яго з творам Карнэлія Непота «*De viris illustribus* «Пра знакамітых людзей» [8, с. 83]. Гэты твор Гальяш Пельгрымоўскі прысвяціў каралю Стэфану Баторыю. З улікам таго, што Стэфан Баторый добра не ведаў польскую мову, выбар пісьменнікам лацінскай мовы для напісання твора заканамерны. Па ўсім відаць, што Гальяш Пельгрымоўскі, які на той час ужо пачаў рабіць дыпламатычную кар’еру (у 1583 г. ездзіў паводле загаду караля да вялікага князя Маскоўскага Івана IV з лістом і падарункамі), імкнуўся ўмацаваць сваё становішча пры двары. Кніга «Пра герояў у Касцёле Божым», хутчэй за ўсё, мелася стаць адным са сродкаў гэтага ўмацавання.

Яшчэ адно выданне Гальяша Пельгрымоўскага на лацінскай мове пад назвай «*Epistola ad Magnificum et Generosum virum, Dominum Theodorum Skuminum*» («Ліст да Найяснейшага і Высакароднага Пана Тэадора Скуміна») адрасаваны Тэадору Скуміну Тышкевічу (1538 – 1618), вядомаму дзяржаўнаму дзеячу Вялікага Княства Літоўскага, які паходзіў з уплывовага магнацкага роду і зрабіў паспяховую палітычную кар’еру. У 1586 г. ён атрымаў пасаду падскарбія літоўскага. Менавіта з гэтай нагоды Гальяш Пельгрымоўскі адрасаваў Тэадору Скуміну Тышкевічу віншавальны ліст «*qua & novam ipsi dignitatem gratulatur, & de formis Imperiorum disputat*» (які [ліст] і віншуе з новым званнем самога [Тышкевіча], і пра формы ўлады разважае) [10, р.1 п. н.].

Ліст быў надрукаваны ў 1586 г. у друкарні Яна Карцана ў Вільні. Улічваючы попыт тагачаснага чытача на літаратуру, Ян Карцан выдаваў найбольш папулярныя кнігі, у значнай ступені гуманістычнага напрамку. Ліст Гальяша Пельгрымоўска быў выдадзены ў друкарні, у якой да таго

часу выходзілі сачыненні Сымона Буднага і Цыцэрона, Іосіфа Флавія і Геліядора. Такім чынам друкаванне ліста ў друкарні Яна Карцана адпавядае гарызонту чакання тагачасных чытачоў, а Пельгрымоўскі працягвае арыентавацца на чытача цэлай Еўропы.

Лацінамоўныя пражайныя творы Гальяша Пельгрымоўскага вызначаюцца жанравай і тэматычнай разнастайнасцю, яны сталі выдатнай літаратурнай школай для аўтара, чый паэтычны талент у поўнай меры раскрыўся ў літаратурнай творчасці на польскай мове.

Пераход Пельгрымоўскага на пачатку XVII ст. пад апеку канцлера Льва Сапегі мог уплываць і на выбар пісьменнікам мовы для напісання твораў, якія былі прысвечаны дыпламатычнай дзейнасці Сапегі. Вынікам удзелу Пельгрымоўскага ў дыпламатычнай місіі ў Маскву з мэтай заключэння вечнага міру (1600 – 1601 гг.) у якасці сакратара сталі тры сачыненні: пражайны дыярыш пасольства, вершаваны дыярыш «Poselstwo do Wielkiego Księcia Moskiewskiego» («Пасольства да вялікага князя Маскоўскага») і рукапіс невялікага вершаванага дыялогу пад назвай «Rozmowa iednego Polaka z Moskwą na zamku Moskiewskim anno 1601» («Размова аднаго паляка з маскалём на Маскоўскім замку ў 1601 годзе»). Ні адно з гэтых сачыненняў не было надрукавана пры жыцці аўтара. Адсутнасць звестак пра публікаванне польскамоўных твораў Гальяша Пельгрымоўскага сведчыць пра тое, што творы на польскай мове, хутчэй за ўсё, былі прызначаны для «ўнутранага» карыстання. Галоўнымі мэтамі твораў былі перакананне чытача ў слушнасці ці несправядлівасці асобных дзеянняў кіраўнікоў дзяржаў і фарміраванне адносін чытача да пэўных падзей у гісторыі дзяржавы.

Эпоха Рэнесансу адкрывала чалавека як індывідуальнасць, творцу і мастака, у тым ліку і ў літаратуры. Праз літаратурную творчасць, праз практыку эстэтычнага пазнання творца эпохі Адраджэння мог найбольш пераканаўча праявіць свае погляды і адукаванасць. Характэрная для эпохі Рэнесансу арыентацыя на традыцыйныя жанры, якія маюць свае карані яшчэ ў антычнасці, у Гальяша Пельгрымоўскага стала сродкам праяўлення ўласнай творчай індывідуальнасці пісьменніка ў межах добра засвоеных літаратурных форм. Спецыфіка часу і культурнай прасторы, з аднаго боку, і індывідуальныя асаблівасці канкрэтнага рэцыпіента, з другога боку, аказваюць свой уплыў на гарызонт чакання чытача. Адпаведна, гарызонты чакання мяняюцца ў залежнасці ад гістарычных змен, і на гэтым палягае адна з прычын сістэматычнай пераацэнкі твораў мастацтва з цягам часу.

Літаратура

1. Выразительные средства русского языка и речевые ошибки и недочеты: энциклопедический словарь-справочник / под ред. А.П. Сковородникова. – 2-е изд. – Москва : Флинта : Наука, 2009. – 479 с.
2. Кавалёў, С.В. Станаўленне польскамоўнай паэзіі ў полілінгвістычнай літаратуры Беларусі эпохі Рэнесансу / С.В. Кавалёў. – Мінск : БДУ, 2002. – 218 с.
3. Некрашэвіч-Кароткая, Ж.В. Беларуская лацінамоўная паэма: позні Рэнесанс і ранняя Барока / Ж.В. Некрашэвіч-Кароткая; навук. рэд.: В.П. Рагойша, У.Г. Кароткі. – Мінск : БДУ, 2011. – 231 с.
4. Николози, Р. Петербургский панегирик XVIII века: Миф – идеология – риторика / Риккардо Николози; Пер. с нем. М. Н. Жаровой под ред. К. А. Богданова. – М.: Языки славянской культуры, 2009. – 216 с.
5. Саверчанка, І.В. Паэтыка і семіётыка публіцыстычнай літаратуры Беларусі XVI – XVII стст. / І.В. Саверчанка. – Мінск : Беларус. навука, 2012. – 463 с.
6. Энциклопедический словарь Ф.А. Брокгауза и И.А. Ефрона [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vohi.net/brokgauz/>. – Дата доступа: 24.02.2017.
7. Яусс, Х.Р. История литературы как провокация литературоведения / Х.Р. Яусс // Новое литературное обозрение. – 1995. – № 12. – С. 34-84.
8. Brückner, A. Źródła do dziejów literatury i oświaty polskiej / Wiersze historyczne // Biblioteka Warszawska. – 1896. – T. 1. S. 78-96.
9. Pielgrzymowski E. Poselstwo i krótkie spisanie rozprawy z Moskwą. Poselstwo do Zygmunta Trzeciego; oprac. R. Krzywy. – Warszawa: Wydawnictwo Neriton, 2010. – 454 s.
10. Pilgrimovius, H. Epistola ad magnificum et generosum virum, dominum Theodorum Skuminum / H. Pilgrimovius. Vilnae : Excudebat Ioannes Kartzanus Velicensis, 1586.

A.V. Davydova

Belarusian State University
e-mail: adavydovav@gmail.com

Literary Heritage of Helias Pilgrimovius: Specific Practice of Aesthetic Experience at the Turn from the Renaissance to the Baroque

Key words: latin literature of Grand Duchy of Lithuania, Renaissance, practice of aesthetic experience, reception aesthetics, reader's horizon of expectations.

The article examines the aspects of the practice of reader's and writer's (H. Pilgrimovius) aesthetic experience at the turn from the Renaissance to the Baroque (the end of 16 c. – the beginning of 17 c.). By the example of Pilgrimovius's literary works the article makes attempt to interpret the peculiarity of the practice of aesthetic experience of the transitional period from the Renaissance to the Baroque in the history of Belarusian literature. This peculiarity is mainly interpreted with the key conception within Reception Aesthetics – reader's horizon of expectations (W. Iser, G. R. Jauss), and from the point of view both reader's and writer's practice of aesthetic experience.